

Genealogie și istorie: o familie boierească din Țara Făgărașului în secolele XV-XVII

Ioan-Aurel Pop

Țară românească pomenită din vechime ca atare (*Terra Blacorum*), Făgărașul și-a dezvoltat de timpuriu structuri feudale statale incipiente, contribuind încă din secolul al XIII-lea la formarea statului românesc de la sud de Carpați. De aceea, este și firească apartenența acestei țări a Oltului la Țara Românească liberă, unificată în jurul centrului de putere din regiunea Câmpulung-Argeș. Așa se explică de ce structura proprietății feudale, instituțiile și, mai ales, „cei doi termeni fundamentali ai societății feudale“, boierii și vecinii, se regăsesc aici până la identitate cu realitățile corespunzătoare de la sud de Carpați¹. Asemănarea este valabilă, aproape în aceeași măsură, și cu realitățile din Moldova.

Astfel, numeroasele familii boierești din zonă, studiate succint la sfârșitul secolului trecut de către Ioan cavaler de Pușcariu², sunt urmașele vechilor cnezi și voievozi locali din perioada prestatală. În țările românești libere (cele două *libertăți românești*, cum le numea Nicolae Iorga), micii stăpâni locali – cnezii sau juzii – s-au transformat parțial după întemeiere în feudalitate adecvată exigențelor statului centralizat, devenind boieri. În Transilvania, această transformare nu a putut avea loc, deoarece geneza statului românesc medieval, începută aici încă din secolul al IX-lea, a fost oprită prin cucerirea străină, prin implantarea unor structuri feudale occidentale, puse în serviciul unui stat ce nu mai funcționa în nume românesc. De aceea, cnezii transilvăneni își vor oficializa în parte feudalitatea prin înnobilitare (după regula din regatul Ungariei) și nu prin boierire (după rânduiala din țările române libere), cu o singură excepție, Făgărașul, care în perioada cât se forma boierimea Țării Românești făcea parte din acest stat românesc sud-carpatic. Se vede acest lucru și din faptul că multe familii boierești făgărașene, când își confirmă stăpânirile în secolele XVI-XVII și chiar mai târziu, aduc ca temei al acestor confirmări hrisoave sau amintirea unor hrisoave de la domnii munteni – Vlaicu, Mircea cel Bătrân, Vlad Dracula, Radu cel Frumos, Laiotă Basarab ș. a. – din secolele XIV și XV.

O asemenea familie boierească veche, al cărei nume amintește chiar originea sa din rândul micilor feudali de dinainte de secolul XIV, este familia *Judele* din Arpașul de Sus. Calitatea de jude, după un termen latin, sau de *cnez*, după un vechi termen germanic, ajuns la noi prin filieră slavă, incumba, în general, în perioada de

¹ David Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI-XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 1963, VI, p. 170.

² Ioan Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, vol. I-II, Sibiu, 1892-1895.

geneză și de afirmare statală românească (secolele IX – XV), două atribute strâns legate între ele, anume cel de *stăpân* de pământ și de supuși și cel de *judcător*. Genealogia acestei familii este trasată cu cinci generații în urmă de un document emis în 1591 la Alba Iulia³. În acest document, Balthasar Báthory de Somlío, „comite și moștenitor perpetuu al țării Făgărașului și consilier al preavestitului (prealuminatului) principe al Transilvaniei“ (la acea dată principe al Transilvaniei era Sigismund Báthory), dă de știre că, luând aminte și ținând seamă de credincioasele slujbe ale destoinicilor (agilium) Stanciul, Oprea, Radul și Bogdan, fiii destoinicului răposat Oprea Stanciul, fiul destoinicului Stoica Judele, fiul răposatului Bute sau Buta Judele și ale lui Stanciul, Naneș și Radul, fiii destoinicului răposat Stoica Judele, fiul zisului răposat Stanciul Judele, fiul de asemenea al zisului Stoica Judele, fiul sus-pomenitului răposat Bute Judele: de asemenea ale lui Stan Judele, fiul sus-numitului răposat Stoica Judele, fiul sus-arătatului răposat Bute Judele și ale lui Oprea Voican și Bogdan Voican, fiii destoinicului răposat Radu Voican, fiul destoinicului răposat Stoica Voican, fiul sus-pomenitului Bute Judele, pe lângă cele ale lui Frățilă Oprea, fiul zisului răposat Stoica Voican, fiul de mai multe ori numitului răposat Bute Judele și pe deasupra ale lui Toader Stoica, fiul sus-amintitului răposat Stoica Voican, fiul denuștitului răposat Bute Judele, adică slujbe credincioase ale boierilor săi de mai sus, făcute și aduse de-a lungul timpului, atât cetății Făgărașului, cât și lui însuși (lui Balthasar Báthory), le „dăruiește“ acestora „deplina și întreaga jumătate a unui întreg boierit“ din moșia numită Arpașul de Jos, jumătate aflată în partea de dinsus a acestei moșii, așezate în „districtul sau țara Făgărașului“. Documentul mai precizează că părinții și strămoșii celor dăruți s-au aflat din vechime în stăpânirea pașnică și netulburată a acelei jumătăți de boierit, așa cum ei înșiși, donatorii, se aflau „chiar și în prezent“ (adică în 1591), fapt ce dezvăluie caracterul de confirmare (*nova donatio*) și nu de donație propriu-zisă al actului. Se mai spune că vechile documente asupra proprietății celor din Arpaș s-au pierdut în timpurile feluritelor tulburări care au frământat acea țară a Făgărașului. În consecință, Balthasar Báthory, ca „domn“ al țării Făgărașului, hărăzește pe mai departe acea jumătate de boierit, cu toate folosințele și apartinătoarele sale, care țineau de ea de drept și din vechime, sub adevăratele hotare și vechile lor fruntarii, amintiților bărbați chibzuiți Stanciul, Oprea, Radul și Bogdan, ca și Stanciul, Naneș și Radul, de asemenea Stan Judele, Oprea Voican, Bogdan Voican, Frățilă Oprea și Toader Stoica de Arpașu de Jos și tuturor moștenitorilor și urmașilor lor, cu titlul confirmare (*nova donatio*), după legea, condiția și dreptul prin care boierii Țării Făgărașului își stăpânesc în indiviziune (devălmășie) boieriturile, trebuind să presteze cele de trebuință, după obiceiul cel vechi, cetății Făgărașului. Urmează porunca adresată lui Francisc Diacul – provizorul cetății – și celor 12 boieri asesori-jurați ai scaunului de judecată (adunarea boierilor) de a proceda la punerea în stăpânire, „iuxta more antiquitus observatum consuetudinemque eiusdem terre nostre Fogaras vetustam“.

³ Nicolae Densușianu, *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului*, București, 1885, p. 75-78; Ioan Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, vol. IV, Sibiu, 1907, p. 138-141, nr. 48.

Să subliniem câteva din caracteristicile acestui document, care pun în lumină cele mai semnificative elemente ale individualității acestei regiuni românești din Transilvania:

1) Făgărașul este numit țară (*terra*) sau district (*districtus*), nefiind încadrat nici între comitate sau într-un comitat, nici în *Fundus regius* săsesc.

2) Stăpânul țării este numit uneori comite (*comes*), dar cel mai adesea domn (*dominus*), adică așa cum se intitulau altădată suveranii de la sud de Carpați în raport cu Făgărașul.

3) Micii feudali făgărășeni se cheamă *boieri*, ca-n Țara Românească și Moldova, fapt confirmat și în Statutele din 1508. Deși, din punct de vedere al dreptului românesc, ei sunt feudali, boierii făgărășeni nu sunt asimilați decât parțial și numai uneori cu nobilimea – feudalitatea oficializată, după dreptul apusean, în voievodatul și apoi în principatul Transilvaniei - , ceea ce rezultă și din Statute și din obligațiile lor față de cetate și chiar din apelativul inferior de *agiles* (chibzuiți), care li se atribuie în documentele de redacție latină. Titlul de boier, așa minimalizat de autorități, îi conferea deținătorului său un statut asemănător cnezilor (mici feudali români din restul Transilvaniei, care nu avuseseră cum să se transforme în boieri) de pe domeniile cetăților sau de pe unele domenii eclesiastice, cnezi obligați la anumite servicii față de cetate și, respectiv, episcopie.

4) Actul de la 1591, ca și aproape toate celelalte de acest gen, nu face decât să confirme vechi stăpâniri, de dinaintea cuceririi străine, cu hotare bine precizate și consemnate apoi în hrisoave de către domnii de la sud de Carpați. Aceste stăpâniri recunoscute boierilor făgărășeni, cu timpul, mai ales după încetarea autorității domnilor munteni, s-au fărâmițat și redus prin moșteniri repetate și intruziuni străine, dar și-au păstrat situația de moșii boierești. De aceea, aceste moșii sunt numite „boierituri“ sau *boeronatus*, în felul în care stăpânirile cnezilor se chemau cnezate (*keneziatus*) în restul Transilvaniei sau judecii în Moldova.

5) Porunca de dare și punere în stăpânire (*introducție et statutio*) nu se adresează însă unui loc de adevărire (capitul sau convent), cum era regula feudală în regatul Ungariei și în principatul Transilvaniei, ci adunării boierești a țării Făgărașului. Se recunoaște astfel implicit o situație specială a Făgărașului, a cărui elită, spre deosebire de restul Transilvaniei, a rămas în proporție covârșitoare românească. De altfel, documentul și explică de ce se procedează astfel: fiindcă intrarea (de fapt, reintrarea formală) în stăpânirea boieritului se face „după vechea lege respectată și după obiceiul de demult ale acestei țări a noastre a Făgărașului“, adică, pe scurt, după rânduiala românească.

6) Dar cea mai frapantă caracteristică a acestui document, din punctul de vedere urmărit în această lucrare, este pomenirea cu patru generații în urmă a înaintașilor donatorilor, fapt ce dă posibilitatea alcătuirii unui adevărat arbore genealogic al familiei boierești numite *Judele*. Este o familie care a ajuns să stăpânească la 1591, prin 12 membri ai săi (în viață la acea dată), jumătatea unui boierit sau *boeronat*, întocmai cum, în alte regiuni, familiile cneziale sau de origine cnezială își stăpâneau cnezatele sau părțile de cnezate. Din punct de vedere al oficialității, identitatea boierit-cnezat este astfel evidentă. Cel mai îndepărtat înaintaș cunoscut al acestor 12 boieri confirmați ca stăpâni în 1591 este, în acord cu

documentul, *Buta Judele* (forma de *Bute*, consemnată în act, poate să se datoreze cazului genitiv în care se află întotdeauna când este pomenit acest antroponim; pe de altă parte, forma *Buta*, ca nume de familie, s-a păstrat până azi în țara Făgărașului). Acest *Buta* trebuie să fi trăit prin 1450-1470, ceea ce ne face să presupunem că amintirea lui, a fiilor, nepoților și strănepoților lui decedați s-a păstrat în scris, prin mijlocirea unor documente sau poate chiar prin însemnări genealogice de familie. De altfel, preocupări sumare de genealogie la familiile cneziale sau nobiliare românești se cunosc și în alte regiuni ale Transilvaniei în secolele XV-XVI⁴.

Buta Judele pare să fi avut doi fii, anume pe *Stoica Judele* și pe *Stoica Voican*, care vor fi fost maturi în jur de 1500 sau poate mai devreme. Plecând de la identitatea de nume a celor două personaje, Ioan Pușcariu le consideră una și aceeași persoană, adică socotește că *Buta Judele* a avut doar un fiu⁵. Sunt însă unele argumente împotriva acestei contopiri și identități. Întâi de toate, unul din personaje apare ca *Judele*, celălalt ca *Voican*, încât numele comun de *Stoica* poate să provină de la tatăl lor, în eventualitatea că acesta s-a chemat *Buta Stoica*. Chiar dacă nu este așa, nu este cu totul neobișnuit ca doi fii ai aceluiași tată să se cheme la fel, mai ales dacă provin din căsătorii diferite, cum poate să se fi întâmplat și în acest caz. Este suficient să amintim exemplul fiilor lui *Voicu de Hunedoara*, fii pe care documentele latine îi denumesc la fel, anume *Ioan* (deși erau frați și dinspre mamă). Pe de altă parte, exista un element de formă în documentul din 1591 care se opune clar contopirii celor doi *Stoica*: anume *Stoica Judele* este pomenit prima oară ca străbunic al lui *Stanciul*, *Oprea*, *Radul* și *Bogdan*; *Stoica Voican* apare, după câteva rânduri, ca bunic al *Oprea Voican* și *Bogdan Voican*; dacă cei doi *Stoica* erau identici, documentul ar fi folosit înaintea numelui lui *Stoica Voican* unul din termenii consacrați repetiției, anume *dictus*, *prefatus*, *preminatus*, *antefatus*, *iamdictus*, *nominatus* etc., așa cum se întâmplă invariabil, fără excepție, atunci când un personaj a fost pomenit, iar numele lui reapare. De exemplu, *Buta Judele* este amintit de șase ori, fapt care face ca de cinci ori, înaintea numelui său să apară câte unul din acești termeni. Numele lui *Stoica Voican* este scris în document de trei ori, iar în ultimele două cazuri el este amintit ca *dictus* și *prefatus*. *Stanciul Judele* apare de două ori, prin urmare a doua oară este desemnat ca *dictus*. Însuși numele lui *Stoica Judele*, pomenit de trei ori, se supune acestei reguli.

Pe de altă parte, identitatea celor doi *Stoica* este imposibilă și pentru că, numiți unul *Judele*, celălalt *Voican*, ei au dat naștere celor două mari ramuri ale aceleiași familii, ramuri care, prin unii dintre descendenți, au păstrat aceste nume de *Judele*, respectiv *Voican*.

Boierul *Stoica Judele* a avut doi fii numiți *Stanciul Judele* și *Stan Judele*. Ei ar fi trebuit să fie maturi prin 1520-1530. De altfel, un *Stanciul de Arpașul de Jos* este

⁴ Pentru ambianța mentală în care trăiau aceste familii românești, vezi cărțile lui Radu Popa despre Maramureș și Hațeg, precum și Adrian Andrei Rusu, Ioan-Aurel Pop și Ioan Drăgan, *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea (1402-1473)*, Cluj-Napoca, 1989, ca și Ioan-Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, 1991.

⁵ Ioan Pușcariu, *Fragmente istorice...*, vol. III, p. 105.

pomenit în 1511⁶, 1520⁷ și 1527⁸ ca boier asesor-jurat în scaunul de judecată al Țării Făgărașului. Celălalt frate însă, Stan Judele, trebuie să se fi născut mai târziu, deoarece mai era în viață în 1591 (sau va fi fost longeviv). Stanciul Judele a avut, la rândul său, un fiu numit Oprea Stanciul (de la care i-au rămas patru nepoți, confirmați ca stăpâni în 1591) și un alt fiu numit Stoica Judele (ca și bunicul său), dăruit și el cu cei trei urmași, întăriți în stăpânire la 1591. Este de notat, pentru rigoarea documentului, că acest Stoica Judele, care va fi trăit prin 1540-1570, nu poartă în fața numelui vreun atribut de genul *prefatus*, pentru că numele identic cu al său (omonim), consemnat anterior în document, era al bunicului său. Fratele acestui bunic, Stoica Voican, a avut, la rândul său, trei fii: Radul Voican, Frățilă Oprea și Toader Stoica. Ultimii doi sunt încă în viață la 1591. Radul Voican, decedat între timp, este reprezentat la confirmarea din 1591 de către Oprea Voican și Bogdan Voican, fiii săi. El, ca frate mai mare, trebuie să fi fost copil în 1511, când un Radul, fiul răposatului Stoica, era confirmat, împreună cu alți boieri (din Viștea), în stăpânirea boieriturilor Viștea de Sus și de Jos și jumătate din boieritul Arpașul de Jos, cu 17 familii de țigani, pe baza unui vechi hrisov de la Mircea cel Bătrân, emis în favoarea unui strămoș al acestor boieri, numit Costea⁹. Boierul Costea va fi fost dăruit de domnul muntean în jur de 1400¹⁰. Acest boier poate să fi fost înrudit cu familia lui Buta Judele, dar era și strămoș al boierilor din Viștea, care, cum s-a văzut, mai stăpâneau încă în devălmășie în 1511. Deci, în secolul XVI, boierii din Viștea stăpâneau boieriturile Viștea și jumătate din Arpașul de Jos, cealaltă jumătate a acestui din urmă boierit aparținând familiei boierești Judele. Este interesant însă că nici în 1511 boierii din Viștea nu au putut înfățișa hrisovul original de la Mircea cel Bătrân, hrisov căruia îi cunosc totuși precis soarta: „din cauza tulburărilor vremurilor și mai ales în timpul atacurilor turcilor, pătrunși aici în vremea răposatului Petru Gereb de Vingard, voievodul Transilvaniei, unele documente privilegiale ale lor au fost luate“¹¹. Petru Gereb a fost voievod în anii 1478-1479, deci documentul face corect referire la campania otomană din aprilie 1479.

Mai greu de urmărit este soarta celor 12 urmași rămași în viață ai lui Buta Judele, consemnați în documentul din 1591. Amintirea unuia dintre ei o face în mod cert, în împrejurări deosebite, un act de înobilare emis la 8 august 1596 de către Sigismund Báthory, care se intitula atunci, între altele, principe al Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești¹². Principele dădea de știre că, la rugămințile mai multor domni consilieri ai săi și ținând seama de credința și de slujbele credincioase ale lui Bogdan de Arpașul de Jos, îl numără, îl socotește, îl cooptează și îl înscrie, scoțându-l din starea și condiția plebee și nenobilă în care s-a născut și în care a rămas (deci

⁶ *Ibidem*, vol. IV, p.87.

⁷ *Ibidem*, p. 97.

⁸ *Ibidem*, p. 588.

⁹ Nicolae Densusianu, *op. cit.*, p. 8-9; Ioan Pușcariu, *Fragmente istorice...*, vol. IV, 85-87 și 334-335.

¹⁰ Pentru alte danii ale lui Mircea cel Bătrân în Făgăraș, vezi Ioan-Aurel Pop, *Stăpânirile lui Mircea în Transilvania*, în „Revista de istorie”, 1986, tom. 39, nr. 7, p. 688-689.

¹¹ Ioan Pușcariu, *Fragmente istorice...*, vol. IV, p. 334.

¹² *Ibidem*, p. 154-158.

autoritățile nu echivalau boieria cu nobilitatea), „în ceata și în rândul adevăraților și de netăgăduit nobili ai țării Transilvaniei și Ungariei“. Din acel moment – spune privilegiul - „acest Bogdan și toți moștenitorii și urmașii săi de ambele sexe vor fi adevărați și neîndoielnici nobili; iar în semnul acestei adevărate și perfecte nobilități a lor, le dăm aceste armoarii sau însemne nobiliare, adică scut triunghiular de culoarea cerului, în care pe un câmp sau pajiște verde, se vede stând un cerb străpuns în gât de o săgeată și redat în culoarea sa naturală; deasupra scutului este așezat un coif militar (cavaleresc) închis, împodobit cu diademă regească, pe care se vede distingându-se, de asemenea, mai presus de toate, cerbul străpuns în gât de o săgeată, coif din al cărui creștet, căzând în jos foarte frumos pe amândouă părțile scutului, curg de jur-împrejur benzi sau panglici de felurite culori, după cum se vede și zugrăvit la începutul sau în fruntea acestei scrisori a noastre, prin arta picturii, de către o mână știutoare“¹³. Boierul Bogdan primește pomenitele însemne astfel că ele, „după obiceiul celorlalți adevărați și însemnați nobili, să fie folosite în lupte, în jocurile cu sulite, dueluri, lupte în doi și alte exerciții militare și nobiliare și pe sigilii, stindarde, vase, inele, brățări, baldachine, case, scuturi, corturi, pânze de corabie, morminte și, în general, pe orice lucruri și scule, în numele adevăratei și sincerei nobilități în care toți și numai singuri oamenii care au starea și treapta acestei demnități și preeminențe se află“. Prin urmare, donatorul dorește ca proaspătul nobil făgărășean și urmașii săi să se bucure de toate și de singurele acele onoruri (cinstiri), favoruri, privilegii, libertăți îngăduite și imunități, de care ceilalți nobili adevărați și născuți, precum și oameni de arme ai „țării Transilvaniei și Ungariei“, de drept și după obicei, se folosesc și se bucură în veci.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

O scurtă descriere, de două rânduri, face Ioan Pușcariu acestui blazon, dar menționează greșit că cerbul, „străpuns prin grumaz de o săgeată“, se vede fugind¹⁴. Dar în două lucrări distincte, același Ioan Pușcariu scrie tot despre Bogdan de Arpașul de Jos, înnobilit la 8 august 1596 de către Sigismund Báthory și dăruit cu un blazon cuprinzând „scut încadrat cu câmp vânăt și verde, stând întrânsul doi corbi și un om cu sulită înarmat“¹⁵. Am fi fost tentați să credem că autorul se referă la celălalt Bogdan de Arpaș (fiul lui Radul Voican); numai că în cazul ambilor Bogdan, Ioan Pușcariu spune că au fost înnobiți împreună cu Oprea, Radul și Stanciul, ceea ce este evident o greșeală, fiindcă același personaj nu putea fi înzestrat cu două blazoane diferite la aceeași dată. Pe de altă parte, Oprea, Radul și Stanciul erau doar frații lui Bogdan, fiul lui Oprea Stanciul și nepotul lui Stanciul Judele. Credem că acest Bogdan, și nu unchiul său (Bogdan Voican), a fost înnobilit în 8 august 1596, deși documentul nu-i pomeneste în vreun fel pe frații dăruitului, ci doar pe moștenitorii și pe urmașii săi. Nu se cunoaște ca vreun alt Bogdan de Arpaș să fi fost înnobilit și dăruit cu blazon la 1596, dar dacă acest lucru s-ar fi întâmplat, totuși, nu poate fi vorba decât despre Bogdan Voican, fratele lui Oprea Voican. Așa cum s-a observat, membrii vechii familii boierești a Bogdăneștilor s-au considerat tot boieri și după înnobilare. Astfel, într-un document (referitor la această familie) din anul 1629 (nu din

¹³ *Ibidem*, p. 156.

¹⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 105; *idem*, *Date istorice...*, vol. II, p. 414.

¹⁵ *Idem*, *Date istorice...*, vol. I, p. 112; vol. II, p. 37.

1621, cum scrie Ioan Pușcariu)¹⁶, la 33 de ani după înobilirea lui Bogdan, se spune: „și se înapoiază pământul de arătură familiei Bogdăneștilor, fiindcă ține de boieritul lor părintesc și ereditar și, până unde ajunge amintirea oamenilor, pământul a fost tot în linie boierească”¹⁷. Pe verso-ul acestui document, o însemnare în limba română cu chirilice, făcută târziu, în veacul XVII, mărturisește despre *forma mentis* românească a acestor boieri: „Locul din sus de drumu țării, peste râiu, de 6 gălete, ce-l ții eu, Adam Grama, acum zălog”¹⁸. În același spirit, un document din 1634 (în care se certifică faptul ca boierul Radul Popii din Arpașul de Jos a zălogit pentru totdeauna un pământ de arătură boierului Radul Comșii, deoarece rudele sale de sânge au refuzat oferta de zălogire) este semnat de Palcu Bogdan Boer, de Ionașcu Tomii Boer și de Stancu Bogdănesii Boer, toți de Arpașul de Jos, fără amintirea în vreun fel a nobilității.

În urbariul din 1632, boierii din Arpașul de Jos se numeau Bogdan cel Bătrân (*Maior*) – poate este cel înobilat în 1596 –, Oprea Aldea – poate fiul lui Oprea și nepotul lui Oprea Stanciul –, și Șerb Muntian¹⁹. La 1637, acești boieri erau: Bogdan Boer, Bogdan Stanciul (poate nepot al lui Oprea Stanciul); Bogdan Petru (poate fiul lui Bogdan Boer), Bogdan Bogdan (poate fiul lui Bogdan cel Bătrân), Comșa Stanciul (poate fiu al lui Bogdan Stanciul), Radul Voican (poate fiu al lui Oprea Voican), Oprea Aldea (poate nepot al lui Oprea Stanciul), Popa Vasul și Șerb Munteanu²⁰. În urbariul din 1640, Bogdan Boer este consemnat ca decedat, amintindu-se că dintre cei trei fii rămași (Ștefan, Petru și Bogdan), Ștefan avea, la rândul său, doi copii. Tot Ștefan, ca stare materială, dispunea de 15 cai, 10 boi, 5 juninci, 7 vaci, 100 de oi, 50 de porci și 10 stupi²¹. Comșa Stanciul (cu trei copii) avea un cal, 6 boi, 3 juninci, 4 vaci, 20 de oi, 16 porci și 2 stupi, iar Oprea Aldea, care era și asesor-jurat în scaun, (cu trei fii) avea un cal, 4 boi, 3 juninci, 2 vaci, 12 porci și 2 stupi²².

În ciuda acestei stări materiale relativ precare a unora dintre ei, boierii din Arpașul de Jos și cei din Viștea (cu care erau la origine înrudiți) și-au apărât vreme de aproape jumătate de mileniu rangul boieresc, de la hrisovul străvechi al lui Mircea cel Bătrân până la 1843 (când numai ramura Bogdăneștilor, descinsă din Buta Judele, număra aproape 40 de capi de familie). Am văzut că în 1511 era confirmat un hrsov al lui Mircea cel Bătrân; în 1663, boierii Ladislau, Radul, Oprea Popa, Bârsan și Radul Vasile de Arpașul de Jos obțin o nouă confirmare de la principele Mihail Apafi; în 1725, preoții Popa Dumitru și Popa Nicolae, ca reprezentanți ai familiei Șandru de Viștea, obțin o altă confirmare la Sibiu, în numele împăratului Carol al VI-lea; în fine, în 1843, boierii nobili (*nobiles boerones*) Ioan Popa Șandru, Moise Stanciul, Nicolai Cârje obțin o nouă întărire de la Ferdinand I al Austriei și o transcriere a tuturor actelor anterioare de către capitlul din Alba Iulia²³.

¹⁶ Idem, *Fragmente istorice...*, vol. IV, p. 155.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Nicolae Densușianu, *op. cit.*, p. 14.

¹⁹ David Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. I, București, 1970, p. 223.

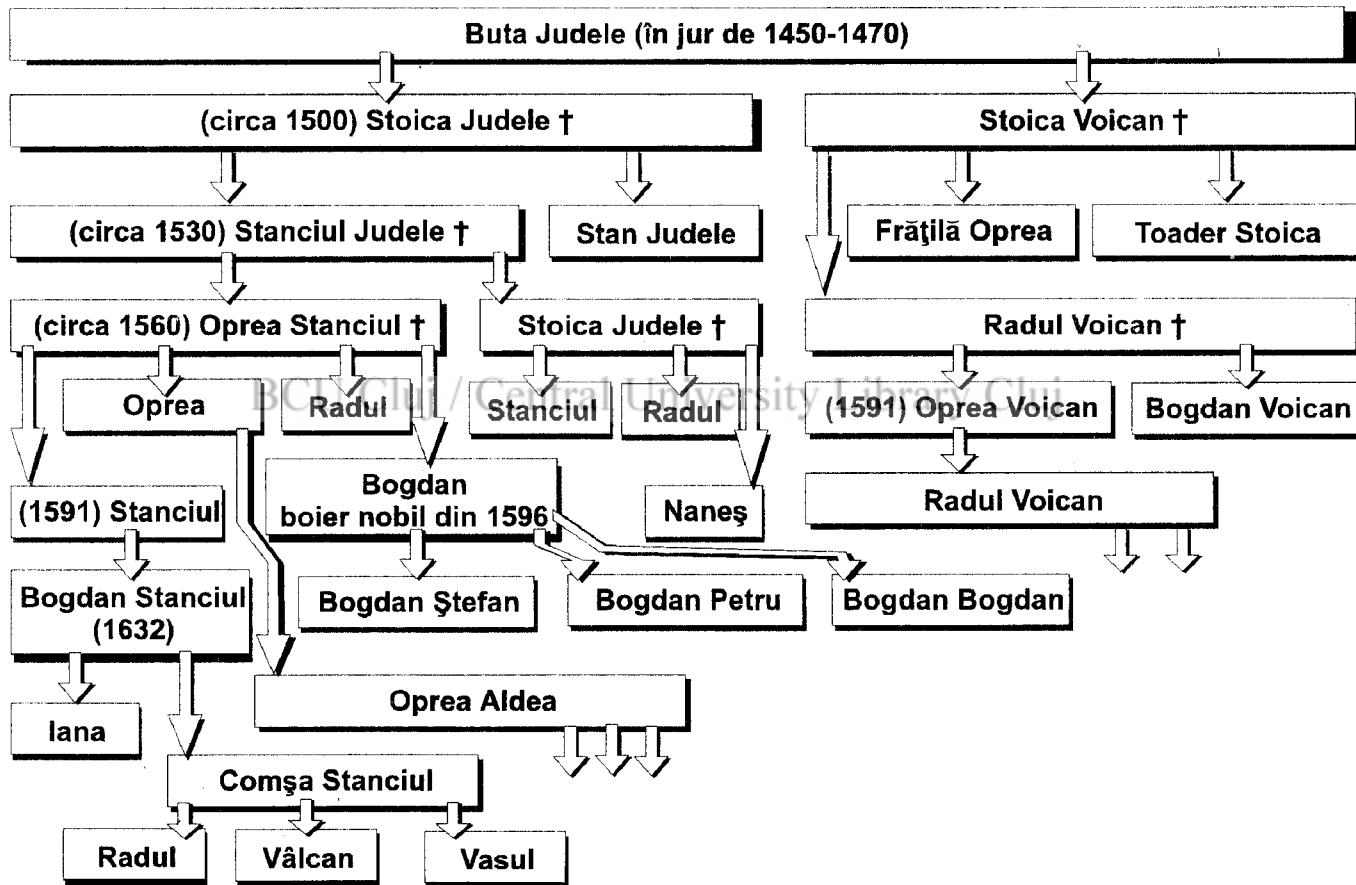
²⁰ *Ibidem*, p. 579.

²¹ *Ibidem*, p. 811.

²² *Ibidem*, p. 812.

²³ Ioan Pușcariu, *Fragmente istorice...*, vol. IV, p. 81-89.

Familia Judele din Arpașul de Jos

Studiul acestor filiații, înrudiri, înnobilări etc. pune în lumină, de fapt, o lume unică în felul său, dintr-o țară românească care, deși ajunsă sub stăpânire străină, a păstrat pe alocuri, cu mari stăruințe, structurile social-politice consacrate în țările românești extracarpătice. Documentele evidențiază deosebirea de viziune și de mentalitate, în modul de a concepe feudalitatea ca structură elitară, între lumea românească a țării Oltului și autoritățile principatului. Pentru aceste autorități, calitatea de feudal (proprietar de pământ și de supuși, recunoscut prin privilegiu) era echivalentă cu nobilitatea, pe când pentru făgărășeni boieria consființa această calitate, după rânduiala cea veche a Țării Românești și Moldovei. Dacă unii boieri se înobilează, o fac pentru o anumită conjunctură și se folosesc de noul titlu mai ales în afara ținutului lor, când au de-a face cu autoritățile neromânești. În Făgăraș și în Țară (așa numeau făgărășenii statul sud carpatic care, prin însuși numele său, amintea unitatea poporului român), chiar și cei cu titlul nobiliar, au rămas ceea ce au fost din vechime, adică boieri.

Documentele mai pun în lumină pentru veacurile XV-XVII procesul extrem de interesant al alcătuirii numelor de familie, după atributul de jude (*Judele*) sau de boier (*Boer*), după calitatea preoțească (*Popa*), prin adoptarea numelui de botez al tatălui (ex.: Oprea Stanciul, fiul lui Stanciul, Bogdan Bogdan, fiul lui Bogdan), prin transformarea în nume de familie a unui toponim, prin trecerea la genitiv a numelui tatălui, mai rar al mamei, prin adoptarea unor porecle etc. Străvechiul specific românesc al acestor nume, chiar și al celor împrumutate de la slavi, se vede și prin articularea lor cu articolul hotărât enclitic *-l*: Radul, Vasul ș.a., fapt care se întâmplă frecvent și în Hațeg, Banat, Maramureș, Beiuș, Chioar, adică în regiunile care au conservat cu greu o elită tradițională românească. Numele de Judele, păstrat de niște boieri, din care unii au devenit și nobili, este ilustrativ pentru evoluția elitei sociale românești în evul mediu: din mici feudali de dinainte de unificarea și centralizarea statală, numiți în cazul nostru cu un termen de origine latină (jude - *judex*), ei își transformă calitatea politică, juridică și socială în nume propriu (nume de familie), își oficializează feudalitatea grație domnilor Țării Românești (boieria), iar unii din ei se văd siliți să și-o adapteze formal regulilor aduse de stăpânii străini (înobilarea). Cvasitotalitatea elitei medievale românești a urmat calea de la jude (ori cnez, voievod) la boier (în Țara Românească și Moldova) sau de la jude (cnez, voievod) la nobil (în Transilvania), dar numai în țara Făgărașului se întâlnește evoluția complexă jude-boier-nobil. Familia cercetată în acest studiu ilustrează tocmai un asemenea tulburător exemplu.

De altfel, exemplul Făgărașului, în ansamblul, său este edificator pentru vitalitatea acestor mărunte familii nobile române, care și-au păstrat specificul până în epoca solidarităților moderne, formând nucleul mișcării de emancipare națională. Ele și-au conservat rânduielele românești în evul mediu, fiindcă nu s-au lăsat desprinse de autonomiile lor, devenind elita conștientă a națiunii, atunci când se credea că această elită era demult înstrăinată.